

PREDLOG PRAKTIČNE POLITIKE

Unapređenje pristupačnosti biračkih mesta
za osobe sa invaliditetom na području grada Niša

PROAKTIV

UVOD

Prema Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom Republike Srbije¹ izraz „osobe sa invaliditetom” označava osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću, koje usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju ograničene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ostvaruju pomenute aktivnosti uz upotrebu tehničkih pomagala ili službi podrške. Takođe, izrazi „diskriminacija” i „diskriminatorско postupanje” označavaju svako pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva) u odnosu na lica ili grupe, kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koje se zasniva na invalidnosti ili razlozima u vezi sa njom.² Organi javne vlasti dužni su da osobama sa invaliditetom obezbede uživanje prava i sloboda bez diskriminacije,³ a „organ javne vlasti” označava državni organ, organ teritorijalne autonomije, organ lokalne samouprave, organizaciju kojoj je povereno vršenje javnih ovlašćenja, kao i pravno lice koje osniva ili finansira u celini, odnosno u pretežnom delu, Republika, teritorijalna autonomija ili lokalna samouprava.⁴

Takođe, treba posebno naglasiti i istaći činjenicu da osobe sa invaliditetom ni u kom slučaju nisu jedinstvena i homogena grupa. Osobama sa različitim vrstama invaliditeta mogu trebati različiti oblici pomoći i podrške od strane društva i nadležnih organa javne vlasti kako bi ostvarivali svoja prava na ravnopravnoj osnovi sa ostalim građanima. Na primer, za osobe sa fizičkim invaliditetom, pristupačnost javnih prostora i zgrada je od najveće važnosti, dok je za osobe sa intelektualnim i senzornim oštećenjem neophodna mogućnost primanja i slanja informacija u pristupačnim formatima. Osobe sa višestrukim oblicima invaliditeta suočavaju se sa dodatnim i često jedinstvenim izazovima. Razumevanje različitosti u okviru zajednice osoba sa invaliditetom je prvi korak kojim se osigurava da mere za pristupačnost budu dizajnirane da promovišu inkluzivnija društva koja odgovaraju stvarnim potrebama.

Izborno pravo, kao jedno od temeljnih ljudskih prava, garantovano je Ustavom Republike Srbije, jer „svaki punoletan, poslovno sposoban državljanin Republike Srbije ima pravo da bira i da bude biran”.⁵ Osobe sa invaliditetom imaju pravo da glasaju po svom izboru i da to učine pod podjednako pristupačnim uslovima kao i svi drugi građani. Omogućavanje korišćenja ovog prava je pitanje ostvarivanja osnovnih prava koja pripadaju svim ljudima, bez izuzetka i dodatnih uslova. Pravo glasa osoba sa invaliditetom postaje aktuelno tokom svakih izbora u Republici Srbiji i često se raznim „instant” rešenjima mogu postići kratkoročne koristi, ali vrlo je važno u međuzbornom periodu učiniti napor da se sistemski reše problemi ove grupe birača. U poslednjih nekoliko godina povećana je svest o nedostacima u ispunjavanju izbornih prava osoba sa invaliditetom, uključujući i načine na koje ovi nedostaci doprinose njihovoj marginalizaciji i društvenoj isključenosti. Međutim, iako ima vidljivih pomaka u ovoj oblasti, dosta toga još uvek mora biti urađeno, posebno u oblastima za koje su nadležne jedinice lokalne samouprave, kako bi osobe sa invaliditetom mogle u potpunosti da ostvaruju svoja izborna prava na ravnopravnoj osnovi sa ostalim građanima.

ZAŠTO JE VAŽNO UNAPREDITI PRISTUPAČNOST BIRAČKIH MESTA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM

Osobe sa invaliditetom su i u Republici Srbiji, kao i u EU, jedna od najugroženijih i najranjivijih grupa stanovništva, a pri tom se ne zna pouzdano njihov ukupan broj. Popisom stanovništva, domaćinstava i stanova iz 2011. godine, prvi put je obuhvaćeno i pitanje o invaliditetu, koje se odnosilo na to da li i u kojoj meri ispitanici imaju teškoća u obavljanju svakodnevnih aktivnosti zbog problema sa vidom, sluhom, mobilnošću, pamćenjem ili koncentracijom, komunikacijom i samostalnošću pri odevanju, ishrani i održavanju lične higijene. Prilikom prikupljanja podataka o invaliditetu u ovom popisu korišćen je socijalni model i pristup invaliditetu, prema kome osoba može smatrati da nema teškoća u obavljanju svakodnevnih aktivnosti kod kuće, u školi ili na poslu i pored postojanja određenog zdravstvenog problema, zahvaljujući podršci okoline, korišćenju odgovarajućih pomagala i slično. Rezultati ovog popisa stanovništva pokazali su da je u Republici Srbiji tada živelo 571.780 osoba sa invaliditetom od ukupno 7.186.862 stanovnika, odnosno oko 8% ukupnog stanovništva,⁶ što je i prosečan broj osoba sa invaliditetom u zemljama EU (između 8-12% od ukupnog broja stanovnika) te ih to u principu čini jednom od najvećih manjina na svetu. Rezultati ovog popisa iako nepotpuni, jer pitanja o invaliditetu nisu bila obavezujuća, su prvi put dala neku predstavu o tome koliki je broj osoba sa invaliditetom koje žive u Republici Srbiji.

Kada se podaci iz popisa stanovništva iz 2011. godine primene na Grad Niš, kao treći grad po veličini u Republici Srbiji u kome je tad živelo 260.237 stanovnika, može se videti da broj od 19.190 osoba sa invaliditetom i broj od 3.429 osoba za koje je status po ovom pitanju nepoznat, čine 8,69% ukupnog stanovništva.⁷ Od ukupnog broja od 22.619 osoba sa invaliditetom i osoba za koje je status po ovom pitanju nepoznat bilo je ukupno 1.269 osoba mlađih od 19 godina. Na osnovu ovoga se može zaključiti da oko 20.000 osoba u lokalnoj zajednici zbog nedovoljne pristupačnosti biračkih mesta ima poteškoća ili je u potpunosti onemogućeno da ostvari svoje biračko pravo kao jedno od elementarnih izbornih prava koja su garantovana Ustavom Republike Srbije. Ovo je naročito značajno ako se uzme na primer situacija sa prošlih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji održanih u aprilu 2022. godine kad je na jednom biračkom mestu u Velikom Trnovcu izborni proces ponavljan čak 5 puta, jer je samo par glasača odlučivalo o tome sa koje poslaničke liste će poslednji narodni poslanik ući u parlament. Naravno, ovo je od dodatne važnosti kada se uzmu u obzir i lokalni izbori koje se održavaju na istim biračkim mestima, a kada građani iz lokalne zajednice neposredno odlučuju o tome ko će voditi računa o stvarima koje ih se direktno tiču u njihovom komšiluku.

Ukoliko biračka mesta nisu u dovoljnoj meri pristupačna za osobe sa invaliditetom i ne omogućavaju im da ostvare svoje biračko pravo jasno je da su one diskriminisane po ovom pitanju. Diskriminacija je pri tom zabranjena Ustavom Republike Srbije, kojim je propisano da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki, da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije, da je zabranjena svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i *psihičkog ili fizičkog invaliditeta*.⁸ Zabrana diskriminacije je regulisana i odgovarajućim nacionalnim zakonskim rešenjima⁹, tako da je obezbeđivanje pristupačnosti biračkih mesta za osobe sa invaliditetom pre svega ustavna i zakonska obaveza nadležnih organa javnih vlasti, pored toga što je njihovo unapređenje neophodno zbog velikog broja osoba sa invaliditetom i što nedovoljno omogućavanje da ostvare svoje biračko pravo u značajnoj meri može uticati na rezultate izbora.

ZAKONSKA REGULATIVA I NADLEŽNOSTI GRADA NIŠA ZA UNAPREĐENJE PRISTUPAČNOSTI BIRAČKIH MESTA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM

Nacionalni pravni okvir u vezi sa pravima osoba sa invaliditetom je sasvim solidan, iako su mu potrebna određena *razumna prilagođavanja*,¹⁰ te je brojnim zakonima uređen položaj i ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom. Pored toga što je diskriminacija zabranjena Ustavom Republike Srbije i dodatno regulisana već pomenutim Zakonom o zabrani diskriminacije i Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, antidiskriminacione odredbe koje su važne za položaj osoba sa invaliditetom sadržane su u i zakonima kojima se uređuju pojedine oblasti društvenih odnosa: Zakonu o radu, Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Zakonu o zdravstvenoj zaštiti, Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakonu o pravima pacijenata, Zakonu o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama, Zakonu o kretanju uz pomoć psa vodiča i Zakonu o upotrebi znakovnog jezika.¹¹

Kada je konkretno u pitanju ostvarivanje izbornog prava osoba sa invaliditetom, ono u širem smislu obuhvata aktivno i pasivno biračko pravo, tj. pravo da se bira i da se bude biran, kao i mogućnost učešća u biračkom procesu, a ne samo puko ostvarivanje prava glasa na samom biračkom mestu. U skladu sa Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija koju je Republika Srbija ratifikovala 2009. godine¹² država je u obavezi da štiti prava osoba sa invaliditetom da tajno glasaju, da se kandiduju na izborima, da efikasno obavljaju dužnosti i sve javne funkcije na svim nivoima vlasti, kao i omogući korišćenje tehnologije za pomoć i novih tehnologija gde je to moguće. Istovremeno, država treba da obezbedi da procedure glasanja, sredstva i materijali budu prikladni, pristupačni i laki za razumevanje i korišćenje. Opšte stvari za ostvarivanje izbornog prava osoba sa invaliditetom kao što su uključivanje u sprovođenje biračkog postupka, rad biračkih odbora, glasanje na samom biračkom mestu uz pomoć druge osobe ili glasanje van biračkog mesta regulisane su Zakonom o izboru narodnih poslanika, Zakonom o lokalnim izborima i Zakonom o izboru predsednika Republike.¹³

Sa druge strane, pristupačnost uopšteno kao preduslov za samostalni život, puno i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u društvu i neograničeno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, ravnopravno sa drugima i koja se odnosi se na osobe sa svakom vrstom invaliditeta regulisana je u različitim zakonskim i podzakonskim aktima. Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom definiše da su vlasnik objekta u javnoj upotrebi, kao i javno preduzeće nadležno za održavanje javnih površina, dužni da obezbede pristup objektu u javnoj upotrebi, odnosno javnoj površini svim osobama sa invaliditetom, bez obzira na vrstu i stepen njihove invalidnosti.¹⁴ Jedinice lokalne samouprave dužne su da preduzmu mere s ciljem da se fizička sredina, zgrade, javne površine i prevoz učine pristupačnim osobama sa invaliditetom.¹⁵ Zakon o planiranju i izgradnji takođe definiše standarde pristupačnosti kao obavezne tehničke mere, standarde i uslove projektovanja, planiranja i izgradnje kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama¹⁶ koji su bliže određeni Pravilnikom o tehničkim standardima planiranja, projektovanja i izgradnje objekata, kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama.¹⁷

Uputstvo o načinu određivanja biračkih mesta Republičke izborne komisije definiše da je na jedinicama lokalne samouprave, odnosno lokalnim izbornim komisijama da određuju biračka mesta na kojima će se glasati na izborima, izuzev biračkih mesta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija i u inostranstvu.¹⁸ Za biračka mesta se određuju prostorije u objektima u javnoj svojini, a samo

izuzetno i prostorije u objektima u privatnoj svojini.¹⁹ Prilikom predlaganja biračkog mesta, opštinske/gradske uprave treba da vode računa o tome da ono bude pristupačno (fizički i komunikacijski). Pristupačnost podrazumeva da prilaz do objekta u kojem je jedno ili više biračkih mesta i pešački prelaz budu bez prepreka, da postoji parking mesto za osobe sa invaliditetom, da je ulaz u objekat u ravni sa trotoarom ili da postoji adekvatan način za savladavanje prepreka, da vrata na objektu omogućavaju nesmetani ulaz, da je omogućeno kretanje u objektu u jednom nivou ili da postoji mogućnost nesmetane vertikalne komunikacije, kao i da su obezbeđene forme informacija i komunikacija sa biračima. Za biračka mesta se, gde god je to moguće, određuju prostorije u prizemlju/parteru objekta.²⁰ Ako se pogledaju nadležnosti koje su definisane u prethodno navedenim zakonima i podzakonskim aktima, jasno je da je obezbeđivanje pristupačnosti biračkim mestima osobama sa invaliditetom u isključivoj nadležnosti jedinica lokalnih samouprava.

Sa druge strane, ako se pogleda regulativa koja bi trebalo da unapredi položaj osoba sa invaliditetom na lokalnom nivou situacija je daleko nepovoljnija u odnosu na regulativu na nacionalnom nivou. Jedini lokalni strateški dokument koji postoji, bar da je javno dostupan, a u koji se bar na neki način bavi položajem osoba sa invaliditetom kao osetljive društvene grupe je Strategija o socijalnoj zaštiti Grada Niša 2015-2020²¹ koja je prestala da važi pre 2 godine. Pri tom pristupačnost javnih objekata kao preduslov za samostalni život, puno i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u društvu se u njoj ni na koji način ne pominje, niti postoje definisani strateški ciljevi, akcije i mere koje bi istu poboljšali. Ipak, nagoveštaj promene lokalne javne politike u ovoj oblasti vidljiv je iz Plana razvoja Grada Niša 2021-2027 kojim se predviđa uklanjanje minimum 100 arhitektonskih barijera u narednom petogodišnjem periodu kako bi se povećala pristupačnost javnih objekata osobama sa invaliditetom.²² Međutim, ono što je problematično je da kao bazna vrednost broja javnih ustanova koje su dostupne osobama sa invaliditetom stoji 24 u 2020. godini bez definisanog indikatora koji se očekuje na kraju realizacije ovako definisanog Plana razvoja Grada Niša.²³ Predviđeno je takođe i postavljanje bar 20 novih rampi u školama, na fakultetima i prilazu sportskim terenima na kojima one nedostaju.²⁴ Ono što je ipak ohrabivalo da će se situacija po ovom pitanju zaista i promeniti, a ne da ostane sve samo spisak lepih želja u strateškim dokumentima, je predviđeno definisanje i usvajanje Strategije pristupačnosti Grada Niša za period 2021.-2030. za čiju izradu je i u budžetu Grada Niša za 2021. godinu bilo predviđeno 100.000 dinara.²⁵ Nažalost, ono što se može zaključiti iz budžeta Grada Niša za 2022. godinu je da taj proces nije ni započet 2021. godine kako je bilo planirano, da su predviđena sredstva prebačena u 2022. godinu i da je samo promenjen period za koji se radi predviđena strategija sa 2021.-2030. na 2022.-2030.²⁶ Međutim, i dalje nema nikakvih javno dostupnih podataka da li se uopšte krenulo u proces izrade ove strategije, kamoli dokle se u njemu stiglo i da li su i ako da koliko, javnost i organizacije civilnog društva osoba sa invaliditetom uključeni u to.

IZAZOVI U SPROVOĐENJU UNAPREĐIVANJA PRISTUPAČNOSTI BIRAČKIH MESTA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM NA PODRUČJU GRADA NIŠA

Izazovi u unapređivanju pristupačnosti javnih objekata u Gradu Nišu za osobe sa invaliditetom su brojni generalno, pa samim tim i kad su sama biračka mesta u pitanju. Prema javno dostupnim podacima ne postoji nikakva baza na lokalnom nivou koja bi sadržala sve javne objekte u kojima je onemogućen i/ili ograničeno dostupan pristup osoba sa invaliditetom, kao ni da li se tim problem neka institucija uopšte bavi na sistematski način. Dovoljno je reći da na primer javni objekti u kojima su Kabinet gradonačelnika, Skupština Grada Niša i/ili pojedine Gradske uprave nisu uopšte ili ne u

dovoljnoj meri pristupačni za osobe sa invaliditetom. Nažalost, inicijative za regulisanje problema pristupačnosti javnih objekata za osobe sa invaliditetom su sporadične, dolaze od organizacija civilnog društva i uglavnom samo trenutne ili jednokratne.

Sa druge strane, kada je sama pristupačnost biračkih mesta u pitanju analiza trenutne situacije po ovom pitanju je značajnije bolja, ali ne zbog toga što je to bilo prioritet Grada Niša kao jedinice lokalne samouprave, već zato što je to bila inicijativa koja je došla sa nacionalnog nivoa, pa je zato i realizovana. Naime, protokolom o saradnji sa Centrom za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije i Republičke izborne komisije, potpisanim 6. decembra 2019. godine, dogovorena je sveobuhvatna saradnja sa Centrom, a veliki značaj je posvećen obezbeđivanju lakše dostupnosti izbornim mestima, što je jedan od preduslova za samostalno i ravnopravno učestvovanje na izborima osobama sa invaliditetom i drugim licima koja se otežano kreću.²⁷ Ovom prilikom Republička izborna komisija donela je Odluku o proceni pristupačnosti biračkih mesta u Republici Srbiji²⁸, kao i Vodič za pristupačnost biračkih mesta²⁹ i Upitnik za procenu pristupačnosti biračkih mesta³⁰. Na osnovu ovog protokola, odluka i dokumenata koje je napravila Republička izborna komisija formirani su lokalni timovi u svim jedinicama lokalne samouprave čiji je zadatak bio da na terenu urade procenu pristupačnosti svih biračkih mesta u Republici Srbiji. To je naravno učinjeno i na nivou Grada Niša početkom 2020. godine pre prethodnih parlamentarnih izbora i rezultati procene koja je sprovedena su sumirani u izveštajima koje je Republička izborna komisija i objavila.³¹

Ako se pogleda Izveštaj o pristupačnosti biračkih mesta u Gradu Nišu³² lako se može videti da od ukupno 177 biračkih mesta koja postoje za čak 104 je ulaz u objekat nepristupačan za osobe sa invaliditetom jer postoje stepenice ili nestandardna rampa što je slučaj za 13 objekata. Za 3 biračka mesta koja su inače nepristupačna osobama sa invaliditetom zbog postojanja stepenica su čak i sama vrata na ulazu u samo biračko mesto problematična jer imaju prag. Prilaz do objekata u kojima se nalaze 33 biračka je sa preprekama u vidu ivičnjaka, stepeništa ili praga na ulaznim vratima. Kretanje unutar objekta za 27 biračkih mesta nije u jednom nivou, a za samo 2 od njih postoji stepenišna platforma za savladavanje visine ili rampa za savladavanje različitih nivoa. Ni na jednom biračkom mestu nije obezbeđen nikakav poseban način za olakšanu komunikaciju slepih i gluvih osoba niti su obezbeđene taktilne linije vođenja za slepe i slabovide osobe. Na samo 46 mesta postoje posebna obeležena parking mesta za osobe sa invaliditetom, a pri tom u okolini čak 165 biračkih mesta postoji prostor za parking mesta koji nije obeležen. 29 biračkih mesta je na spratu u objektima u kojima se nalaze, a u Uputstvu o načinu određivanja biračkih mesta stoji da se za biračka mesta, gde god je to moguće, određuju prostorije u prizemlju/parteru objekta.³³ Na 72 biračka mesta ne postoji pešački prelaz u neposrednoj blizini objekata u kojima se nalaze ta biračka mesta, a i na ostalima gde postoji je bez prepreka, ali i bez zvučne signalizacije i taktilnog polja bezbednosti za slepe osobe. Vrata na ulazima u biračka mesta su dovoljne širine na svim biračkim mestima i to je jedina stvar koja zadovoljava standarde pristupačnosti za osobe sa invaliditetom. Samo 1 biračko mesto se nalazi u privatnom objektu, tako da je na jedinici lokalne samouprave da ukloni uočene nedostatke na preostalih 176 biračkih mesta koja se nalaze u javnim objektima.

Kao što se može videti izazovi na unapređenju pristupačnosti biračkih mesta u Gradu Nišu su brojni i na svih 177 biračkih mesta je potrebno unaprediti bar neki od standarda pristupačnosti za osobe sa invaliditetom. Ono što zabrinjava je što je i pored svih pobrojanih nedostataka u samom izveštaju kao preporuka za unapređenje na čak 92% biračkih mesta navedeno samo „po mogućstvu obeležiti parking mesto za osobe sa invaliditetom kao i omogućiti način za olakšanu komunikaciju slepih i gluvih osoba“.³⁴ Svi ostali problemi sa pristupačnošću biračkih mesta za osobe sa invaliditetom koji su navedeni u samom izveštaju kao da ne postoje kad su u pitanju preporuke za unapređenje pristupačnosti biračkih mesta. Problematično je i to što je Odlukom o proceni pristupačnosti biračkih mesta u Republici Srbiji Republičke izborne komisije takođe predviđeno da se procena pristupačnosti

vrši na svake dve godine³⁵, a ne postoje javno dostupni podaci da li je to uopšte rađeno pred prethodne parlamentarne izbore održane u aprilu ove godine iako je to bila obaveza jedinice lokalne samouprave. Takođe, ne postoji nikakva javno dostupna informacija da li se nakon sprovedene analize početkom 2020. godine bilo šta uradilo na unapređenju pristupačnosti biračkih mesta u prethodne više od dve godine, a cilj procene pristupačnosti je bio poboljšanje uslova pod kojima birači ostvaruju svoje izborna pravo na biračkim mestima, sa posebnim osvrtom na unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u izbornom postupku.³⁶ Ako se pogledaju Odluke o budžetu Grada Niša za 2021. i 2022. godinu³⁷ može se zaključiti da je analiza pristupačnosti biračkih mesta urađena samo analize radi, jer ni dve godine nakon što je ona izvršena nisu izdvojena nikakva sredstva kako bi se uočeni nedostaci bar počeli da rešavaju. Možda može da ohrabruje namera javnih vlasti da „Strategija pristupačnosti Grada Niša za period 2022.-2030. kao značajan dokument iz ove oblasti bude vodič svim ustanovama, institucijama, preduzećima u pogledu uklanjanja arhitektonskih i svih drugih barijera, kako bi se stvorili neophodni uslovi za plansku i standardizovanu izgradnju u pomenutom periodu.“³⁸ Međutim, kako je ranije u analizi već navedeno proces izrade ovog strateškog dokumenta nije ni započet u prethodne dve godine kako je bilo planirano i moguće da će ponovo biti odložen za narednu godinu.

Poseban izazov u unapređivanju pristupačnosti javnih objekata u Gradu Nišu za osobe sa invaliditetom predstavljaju nedovoljno jasno definisane nadležnosti institucija koje bi trebalo da se bave ovim problemom. Iako u okviru Gradske uprave za društvene delatnosti postoji Sektor za porodicu, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, a u okviru njega Odsek za porodicu, socijalnu, invalidsku, boračko-invalidsku i zdravstvenu zaštitu i Grupa za zdravstvenu i boračko-invalidsku zaštitu usluge koje pružaju osobama sa invaliditetom, ako izuzmemo boračko-invalidsku zaštitu, se svode samo na „ostvarivanja prava na korišćenje posebno obeleženih parking mesta za vozila osoba sa invaliditetom na javnim parkiralištima na teritoriji Grada Niša, kao i praćenje rada i realizacije programskih aktivnosti udruženja i organizacija osoba sa invaliditetom“.³⁹ Lako je zaključiti da se unapređenjem pristupačnosti javnih objekata u Gradu Nišu, pa samim tim i biračkih mesta koja se nalaze u njima, u Gradskoj upravi koja bi trebala da bude nadležna za to, niko time i ne bavi, bar ne direktno i na osnovu javno dostupnih informacija. Pored toga, uklanjanje arhitektonski prepreka kako bi se unapredila pristupačnost javnih objekata za osobe sa invaliditetom bi trebala da bude definisana u Programu uređivanja građevinskog zemljišta i održavanja komunalne infrastrukture koji usvaja Skupština Grada Niša, dok je „nosilac realizacije Programa Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj, u skladu sa Odlukom o Kancelariji za lokalni ekonomski razvoj.“⁴⁰ Na osnovu javno dostupnih informacija ne može se jasno zaključiti ko sastavlja predlog ovog Programa, jer su između ostalog „nosioci pojedinih stručnih poslova za realizaciju Programa „JP Direkcija za izgradnju Grada Niša, JP Zavod za urbanizam Niš, JKP Naissus Niš, nadležne gradske uprave i ostali učesnici na realizaciji Programa izabrani na osnovu Zakona o javnim nabavkama.“⁴¹ Pored ovoga sam Program uređivanja građevinskog zemljišta i održavanja komunalne infrastrukture za 2022. godinu nije ni dostupan na internet prezentaciji Kancelarije za lokalni ekonomski razvoj u delu gde su dokumenta, iako postoji takav dokument za 2021. godinu⁴², tako da bi se do njega došlo mora da se zna tačan Službeni list Grada Niša u kome je objavljen. U ovako nedovoljno jasno definisanim nadležnostima lokalnih institucija i nedovoljnoj transparentnosti njihovog rada uklanjanje arhitektonski prepreka kako bi se unapredila pristupačnost javnih objekata je upitna.

Za očekivati bi bilo i da Grad Niš kao treći grad po veličini u Republici Srbiji i u kome živi oko 20.000 osoba sa invaliditetom ima neko telo koje bi se bar savetodavno bavilo njihovim problemima sa kojima se svakodnevno suočavaju u životu i pomoglo nadležnim institucijama u njihovom rešavanju. Međutim i ovde je situacija nažalost prilično nejasna i na osnovu javno dostupnih informacija se ne može zaključiti kakvo je trenutno stanje po ovom pitanju. Naime, u Strategiji o socijalnoj zaštiti Grada

Niša 2015-2020 stoji da je „Savet za rad sa osobama sa invaliditetom osnovan 08.11.2013. godine i ima 14 članova. Predsednik Saveta je Marina Savović iz Udruženja distrofičara Niš. Zadatak Saveta je da: razmatra pitanja i ostvarivanja zaštite prava osoba sa invaliditetom, predlaže mere za poboljšanje uslova života lica sa invaliditetom, predlaže organizaciono povezivanje, aktivnosti i manifestacije lica sa invaliditetom, razmatra pitanja društvenog i ekonomskog položaja lica sa invaliditetom, prati primenu zakona i lokalnih propisa koja regulišu pitanja zaštite osoba sa invaliditetom, razmatra i druga pitanja od značaja za lica sa invaliditetom.“⁴³ Iako se na osnovu zadataka koje Savet ima može zaključiti da je baš jedno ovakvo telo potrebno u lokalnoj zajednici, nema nikakvih javno dostupnih informacija o njegovom radu, sem jedne vesti o jednoj sednici Saveta na staroj internet prezentaciji Grada Niša iz 2014. godine.⁴⁴ Pri tom se pretragom vesti na internetu može doći i do informacije da je na primer 17. avgusta 2011. održana XIV sednica Saveta za rad sa osobama sa invaliditetom gradonačelnika Grada Niša ⁴⁵ iako u Strategiji o socijalnoj zaštiti Grada Niša 2015-2020 stoji da je Savet osnovan 2013. godine(?!?). I tu nije kraj iznenađenjima jer je 2016. godine ponovo održana konstitutivna sednica Saveta za rad sa osobama sa invaliditetom⁴⁶ sa novim članovima, iako bi to telo već trebalo da uveliko radi na zadacima koji su mu povereni. Ovakva situacija doduše i ne čudi jer je Savet (ponovo) osnovao tadašnji gradonačelnik Grada Niša⁴⁷, a mandat predsednika i članova Saveta identičan je mandatu Gradonačelnika koji ih je imenovao.⁴⁸ Nažalost, iako su zadaci i ovog Saveta bili adekvatno definisani, a njegov dugoročni cilj je bio iniciranje rešavanja problema i potreba osoba sa invaliditetom na svim nivoima,⁴⁹ o radu i rezultatima rada ni ovog Saveta tokom četiri godine njegovog trajanja, sem sporadičnih vesti u medijima,⁵⁰ nema dovoljno javno dostupnih informacija da bi se moglo zaključiti koliko je svojim radom zaista doprineo poboljšanju položaja osoba sa invaliditetom u lokalnoj zajednici. Ono što je dodatno problematično je što nakon lokalnih izbora koji su održani 2020. godine nema nikakvih informacija da li je uopšte jedno ovakvo telo (ponovo) osnovano pri Kabinetu gradonačelnika kao ranijih godina, iako se nosioci javne vlasti nisu promenili na lokalnom nivou, sem konkretnih personalnih rešenja nosioca pojedinih javnih funkcija. Na osnovu svega ovoga može se zaključiti da generalno postoji dobra volja lokalnih organa javne vlasti i organizacija civilnog društva/osoba da se bave rešavanjem problema osoba sa invaliditetom, ali da se malo toga zaista i dešava u praksi na unapređenju pristupačnosti javnih objekata u lokalnoj zajednici, pa samim tim i biračkih mesta koja se u njima nalaze.

Poseban aspekt unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u lokalnoj zajednici predstavlja rad organizacija civilnog društva koje sprovode aktivnosti usmerene ka unapređenju socijalne inkluzije i kvaliteta života osetljivih grupa građana Niša, a kojih je prilikom izrade Strategije o socijalnoj zaštiti Grada Niša 2015-2020 identifikovano 28.⁵¹ Naravno, ne bave se sve identifikovane organizacije isključivo unapređenjem položaja osoba sa invaliditetom, ali i njih ih ipak ima više nego dovoljno da mogu da ostvare neke konkretnije rezultate na ovom polju, naročito kroz zajednički rad na unapređenju pristupačnosti javnih objekata u Gradu Nišu. Problem je što se stiče utisak da ne postoji dovoljna saradnja između njih i zajednički nastup prema organima javne vlasti, iako one generalno podržavaju njihov rad i projekte koje imaju i to u mnogo većoj meri nego što je to slučaj sa na primer omladinskim organizacijama civilnog društva koje rade u lokalnoj zajednici. Kada se desi izuzetak od ovog „pravila“ rezultati u zajedničkom javnom zagovaranju na poboljšanju pristupačnosti javnih objekata su više nego vidljivi. Primer za to je formiranje neformalne Koalicije za pristupačnost⁵² pre 3 godine koja je svojim radom i javnim zagovaranjem uspela da utiče na organe javne vlasti da se obezbedi pristupačnost za osobe sa invaliditetom u jednoj osnovnoj (OŠ Branko Miljković) i jednoj srednjoj školi (Gimnazija 9. maj) u Gradu Nišu⁵³, u kojim se takođe nalaze i biračka mesta kojima je omogućen pristup osobama sa invaliditetom baš zbog ove inicijative. Nažalost, ova neformalna koalicija je formirana i delovala samo u okviru konkretnog projekta i nema javno dostupnih informacija da li su nastavili zajednički uspešan rad na poboljšanju pristupačnosti javnih objekata u

Gradu Nišu. Ipak, rezultat koji su ostvarili zajedničkim radom daje nadu da će uz adekvatnu koordinaciju njihovog rada i saradnju sa lokalnim organima javne vlasti pristupačnost javnih objekata u Gradu Nišu, pa samim tim i biračkih mesta koja se u njima nalaze, može biti poboljšana.

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE PRISTUPAČNOSTI BIRAČKIH MESTA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM NA PODRUČJU GRADA NIŠA

Analiza trenutne situacije kada je u pitanju pristupačnost biračkih mesta u Gradu Nišu je pokazala da postoje veliki problemi u vezi sa ostvarivanjem pasivnog biračkog prava osobe sa invaliditetom. Da bi se trenutna situacija po ovom pitanju mogla poboljšati neophodno je u praksi implementirati sledeće preporuke:

- Procenu pristupačnosti biračkih mesta za osobe sa invaliditetom sprovoditi na svake dve godine u skladu sa Odlukom o pristupačnosti biračkih mesta u Republici Srbiji Republičke izborne komisije sve dok sva biračka mesta u Gradu Nišu ne postanu pristupačna svim građanima
- Nakon svake procene pristupačnosti biračkih mesta za osobe sa invaliditetom uraditi adekvatnu analizu prikupljenih podataka i definisati prioritete za unapređenje pristupačnosti koja će se sprovoditi do naredne procene pristupačnosti nakon dve godine
- Prilikom određivanja prioriteta jasno definisati kriterijume za njihov izbor i prednost obavezno dati onim javnim objektima koje inače koristi veći broj građana u svakodnevnom životu i van samih izbornih procesa koji se samo periodično dešavaju
- Za sve javne objekte koji su definisani kao prioritete za unapređenje pristupačnosti za naredne dve godine uraditi adekvatnu pripremu, izradu potrebnih projekata i tehničkih rešenja, kao i odrediti potrebna finansijska sredstva za njihovu realizaciju i uvrstiti ih u budžet Grada Niša
- Napraviti jasan plan uklanjanja svih ostalih arhitektonskih barijera u vidu ivičnjaka, stepeništa, pragova na ulaznim vratima i kretanja između nivoa koje onemogućavaju pristup javnim objektima u kojima se nalaze biračka mesta osobama sa invaliditetom
- Za biračka mesta, gde god je to moguće kao na primer u školama, mesnim kancelarijama, domovima kulture, odrediti prostorije u prizemlju/parteru objekta u skladu sa Uputstvom o načinu utvrđivanja biračkih mesta Republičke izborne komisije
- U blizini svih biračkih mesta obeležiti odgovarajuća parking mesta za osobe sa invaliditetom, pošto u okolini skoro svih javnih objekata u kojima se nalaze biračka mesta postoji prostor za parking mesta koji nije obeležen
- Za biračka mesta za koja ne postoji pešački prelaz u neposrednoj blizini objekata u kojima se nalaze, razmotriti tehničke i saobraćajne mogućnosti za njegovo obezbeđivanje, a i na ostalima gde postoji obezbediti zvučnu signalizaciju i taktilno polje bezbednosti za slepe i slabovide osobe
- Najmanje jedna glasačka kabina/paravan, na svakom biračkom mestu treba da ima postavljenu nižu policu za glasanje čija je gornja ploča podešena na najviše 85cm, kako bi osobe koje su korisnici/e invalidskih kolica ili osobe nižeg rasta mogle samostalno i tajno glasati

- Visina stola na koji se postavlja glasačka kutija treba da omogući osobama nižeg rasta i onima koje su korisnici invalidskih kolica, da nakon glasanja, mogu samostalno ubaciti listić u kutiju i time obezbediti tajnost glasanja, te glasačke kutije postaviti na visinu od maksimum 85cm
- Na svim biračkim mestima obezbediti taktilne linije vođenja za slepe i slabovide osobe za šta se mogu koristiti na primer etison trake kao alternativno, ekonomično i efikasno rešenje privremenog karaktera, koje se lako uklanja i može da se koristi i za ubuduće
- Uz učešće svih zainteresovanih strana iz lokalne zajednice, predstavnika javnih vlasti, nadležnih institucija i organizacija civilnog društva razmotriti i definisati moguće načine i metode koji mogu olakšati komunikaciju slepih i gluvih osoba na svim biračkim mestima
- Jasno definisati nadležnosti lokalnih institucija koje bi trebalo da se bave omogućavanjem pristupačnosti javnih objekata osobama sa invaliditetom, uspostaviti mehanizme za njihovu redovnu komunikaciju i saradnju po ovom pitanju, ali i omogućiti uvid javnosti u njegov rad
- Poštovati planove i rokove za definisanje, usvajanje i implementaciju lokalnih strateških dokumenata kojima se unapređuje pristupačnost javnih objekata za osobe sa invaliditetom, kao i redovno praćenje realizovanih aktivnosti uz uvid javnosti u ostvarene rezultate
- Savet za rad sa osobama sa invaliditetom koje treba da pomogne nadležnim institucijama u rešavanju njihovih problema formirati na način da njegov rad ne zavisi od lokalnih izbora i volje trenutnih nosioca lokalne vlasti, ali i omogućiti uvid javnosti u njegov rad
- Uspostaviti mehanizam kojim bi se organizacije civilnog društva osoba sa invaliditetom iz lokalne zajednice trajno uključile u rad i saradnju sa svim nadležnim lokalnim institucijama, kao i u same procese donošenja odluka, na redovnom nivou i omogućiti javnost celog procesa

Učešće u političkom i javnom životu predstavlja važan preduslov za ostvarivanje društvene participacije osoba sa invaliditetom. U tom smislu, potrebno je u što većem obimu omogućiti političku participaciju svih osoba sa invaliditetom, odnosno, obezbediti adekvatna prilagođavanja i podršku u vezi sa ostvarivanjem aktivnog i pasivnog biračkog prava. Kao što se može videti iz preporuka koje su nastale kao rezultat sprovedene analize trenutne situacije pristupačnosti biračkih mesta za osobe sa invaliditetom u Gradu Nišu, situacija se u mnogome može poboljšati po ovom pitanju uz samo malo više dobre volje, truda i zajedničkog rada i saradnje svih zainteresovanih strana u lokalnoj zajednici, bez značajnijih izdataka iz budžeta, izuzev kad je uklanjanje arhitektonskih barijera u pitanju.

---

¹ Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, član 3, stav 1 <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2006/33/1/reg>

² Isto, član 3, stav 2

³ Isto, član 4

⁴ Isto, član 3, stav 3

⁵ Ustav Republike Srbije, član 52, stav 1 <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/ustav/2006/98/1/reg>

⁶ Osobe sa invaliditetom u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, str. 21 <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Invaliditet.pdf>

⁷ Baza Republičkog zavoda za statistiku <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102010801?languageCode=sr-Latn>

⁸ Ustav Republike Srbije, član 21, stav 1-3 <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/ustav/2006/98/1/reg>

⁹ Zakon o zabrani diskriminacije <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/22/1/reg/>

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2006/33/1/reg>

¹⁰ *Razumno prilagođavanje* označava neophodno i adekvatno modifikovanje i usklađivanje kojim se ne nameće nesrazmerno, odnosno, nepotrebno opterećenje, tamo gde je to u konkretnom slučaju potrebno, kako bi se obezbedilo da osobe sa invaliditetom uživaju, odnosno, ostvaruju ravnopravno sa drugima sva ljudska prava i osnovne slobode. - Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija, član 2. stav 1. tačka 4.

<https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

¹¹ Zakon o radu <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/resenje/2005/24/1/reg>

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/36/26/reg/20130416>

Zakon o zdravstvenoj zaštiti <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2019/25/2/reg/>

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/1/reg>

Zakon o pravima pacijenata <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2013/45/2/reg>

Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2013/45/3>

Zakon o kretanju uz pomoć psa vodiča <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2015/29/3/reg>

Zakon o upotrebi znakovnog jezika <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2015/38/4/reg>

¹² Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom [https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018-](https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018-11/Konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.doc)

[11/Konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.doc](https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018-11/Konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.doc)

¹³ Zakon o izboru narodnih poslanika <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2000/35/1/reg>

Zakon o lokalnim izborima <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2007/129/3/reg>

Zakon o izboru predsednika Republike <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2022/14/1>

¹⁴ Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, član 16, stav 1 <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2006/33/1/reg>

¹⁵ Ibid, član 33

¹⁶ Zakon o planiranju i izgradnji, član 2, stav 40 <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/72/11/reg>

- ¹⁷ Pravilnik o tehničkim standardima planiranja, projektovanja i izgradnje objekata, kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2015/22/4/reg>
- ¹⁸ Uputstvo o načinu određivanja biračkih mesta, član 2, stav 1 <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/izbornakomisija/ispravka/2022/24/1>
- ¹⁹ Ibid, član 5., stav 1
- ²⁰ Ibid, član 7, stav 1-3
- ²¹ Strategija o socijalnoj zaštiti Grada Niša 2015-2020 <https://www.gu.ni.rs/wp-content/uploads/STATETEGIJA-RAZVOJA-SOCIJALNE-ZASTITE.pdf>
- ²² Plan razvoja Grada Niša 2021-2027, str. 226 <https://investnis.rs/wp-content/uploads/2021/04/Plan-razvoja-GN-za-period-2021-2027.pdf>
- ²³ Ibid, str. 314
- ²⁴ Ibid, str. 338
- ²⁵ Odluka o budžetu Grada Niša za 2021. godinu, str. 26 <https://www.ni.rs/wp-content/uploads/2021/09/Odluka-o-budzetu-Grada-Nisa-za-2021.pdf>
- ²⁶ Odluka o budžetu Grada Niša za 2022. godinu, str. 25 <https://www.ni.rs/wp-content/uploads/2022/01/Odluka-o-budzetu-Grada-Nisa-za-2022.pdf>
- ²⁷ Pristupačnost biračkih mesta, Republička izborna komisija <https://www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/3194/pristupacnost-birackih-mesta.php>
- ²⁸ Odluka o pristupačnosti biračkih mesta u Republici Srbiji <https://www.rik.parlament.gov.rs/extfile/sr/339/Odluka%20o%20pristupacnosti%20bm.pdf>
- ²⁹ Vodič za procenu pristupačnosti biračkih mesta <https://www.rik.parlament.gov.rs/extfile/sr/2081/Vodic%20za%20procenu%20pristupacnosti%20BM-konacno-4.pdf>
- ³⁰ Upitnik za procenu pristupačnosti biračkih mesta <https://www.rik.parlament.gov.rs/extfile/sr/346/Upitnik%20za%20procenu%20pristupacnosti%20BM.doc>
- ³¹ Pristupačnost biračkih mesta, Republička izborna komisija <https://www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/3194/pristupacnost-birackih-mesta.php>
- ³² Izveštaj o pristupačnosti biračkih mesta u Gradu Nišu <https://www.rik.parlament.gov.rs/extfile/sr/6383/21.%20Nis.xls>
- ³³ Uputstvo o načinu određivanja biračkih mesta, član 7, stav 3 <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/izbornakomisija/ispravka/2022/24/1>
- ³⁴ Izveštaj o pristupačnosti biračkih mesta u Gradu Nišu, kolona P <https://www.rik.parlament.gov.rs/extfile/sr/6383/21.%20Nis.xls>
- ³⁵ Odluka o pristupačnosti biračkih mesta u Republici Srbiji, tačka 7 <https://www.rik.parlament.gov.rs/extfile/sr/339/Odluka%20o%20pristupacnosti%20bm.pdf>
- ³⁶ Ibid, tačka 3
- ³⁷ Odluka o budžetu Grada Niša za 2021. godinu, <https://www.ni.rs/wp-content/uploads/2021/09/Odluka-o-budzetu-Grada-Nisa-za-2021.pdf>
Odluka o budžetu Grada Niša za 2022. godinu, <https://www.ni.rs/wp-content/uploads/2022/01/Odluka-o-budzetu-Grada-Nisa-za-2022.pdf>
- ³⁸ Odluka o budžetu Grada Niša za 2022. godinu, str. 81 <https://www.ni.rs/wp-content/uploads/2022/01/Odluka-o-budzetu-Grada-Nisa-za-2022.pdf>
- ³⁹ Informator o radu Gradske uprave za društvene delatnosti Grada Niša, str. 32-33 <https://www.ni.rs/wp-content/uploads/2022/06/Informator-o-radu-GRADSKJE-UPRAVE-ZA-DRUSTVENE-DELATNOSTI-VI-22.pdf>
- ⁴⁰ Program uređivanja građevinskog zemljišta i održavanja komunalne infrastrukture, str. 5 <http://www.eservis.ni.rs/propisi/Docs/12011.pdf>
- ⁴¹ Ibid, str. 5
- ⁴² Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj, dokumenta <https://investnis.rs/dokumenta/>
- ⁴³ Strategija o socijalnoj zaštiti Grada Niša 2015-2020, str. 36 <https://www.gu.ni.rs/wp-content/uploads/STATETEGIJA-RAZVOJA-SOCIJALNE-ZASTITE.pdf>
- ⁴⁴ <https://www.gu.ni.rs/2014/10/15/sednica-saveta-za-rad-sa-osobama-sa-invaliditetom/?pismo=lat>
- ⁴⁵ <https://chrin.org.rs/aktivnosti/xiv-sednica-saveta-za-rad-sa-osobama-sa-invaliditetom-gradonacelnika-grada-nisa/>

---

⁴⁶ <https://www.gu.ni.rs/2016/09/08/konstitutivna-sednica-saveta-za-rad-sa-osobama-sa-invaliditetom/?pismo=lat%20q>

⁴⁷ Rešenje o obrazovanju Saveta za rad sa osobama sa invaliditetom na teritoriji Grada Niša
<http://www.eservis.ni.rs/propisi/Docs/8706.pdf>

⁴⁸ Ibid, tačka IV

⁴⁹ Ibid, tačka II

⁵⁰ <https://niskevesti.rs/savet-za-rad-sa-osi-trazi-vise-parking-mesta-u-gradu/?fbclid=IwAR2S-DenNjxa1QwgQQo0-vG0XedZ111O-PHA-pV4r-OpSgpU2YEBY9qQGMw>
<https://niskiportal.rs/vest/653694930-08-202058097>
<https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Od-ove-godine-nagrada-za-one-koji-pomazu-osobama-sa-invaliditetom.sr.html>

⁵¹ Strategija o socijalnoj zaštiti Grada Niša 2015-2020, str. 28 <https://www.gu.ni.rs/wp-content/uploads/STATETEGIJA-RAZVOJA-SOCIJALNE-ZASTITE.pdf>

⁵² <https://chrin.org.rs/aktivnosti/zajedno-za-pristupacnost/>

⁵³ <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/3ajegHO-3a-npucTynaMHOCT-yknafeafee-a/>

**"Ova publikacija objavljena je uz finansijsku pomoć Evropske unije.
Za sadržinu ove publikacije odgovorno je isključivo udruženje "Proaktiv"
i ta sadržina nipošto ne odražava stavove Evropske unije."**